

**ከነቀምቴ ዲጋ ወረዳ የተሰበሰቡ የክብቶች
ሙገሳ ቃል ግጥሞች**

በ

አስቻለው ተስገራ

**በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ-ፅሁፍ ትምህርት ክፍል
ለአርትስ ባችለር ዲግሪ ማሟያ
የቀረበ ፅሁፍ**

አዲስ አበባ

ዮንቨርሲቲ

ሰኔ 2001 ዓ.ም

**ከነቀምቴ ዲጋ ወረዳ የተሰበሰቡ የክብቶች
ሙገሳ ቃል ግጥሞች**

በ

አስቻለው ተሰገራ

**በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ-ፅሁፍ ትምህርት ክፍል
ለአርትስ ባችለር ዲግሪ ማሟያ የቀረበ ፅሁፍ**

አማካሪ

ሙሉጌታ ነጋሳ (አቶ)

ዲስ አበባ ዮንቨርስቲ

ሰኔ 2001 ዓ.ም

ምስጋና

በመጀመሪያ አሁን ላለሁበት ደረጃ እንድደርስ በሞራልና በማቴሪያል ለረዳችኝ እህቴ ለፌኔት ተስገራ ምስጋናዬ ላቅ ያለ ነው። በመቀጠልም ይህ ጥናታዊ ዕሁፍ አሁን ያለበትን ቅርጽ ይዞ እንዲቀርብ እውቀታቸውን ሳይቆጥቡና ሳይሰለቹ ምክራቸውን ለለገሱኝ ለአቶ ሙሉጌታ ነጋሳ እንዲሁም ምስጋናዬ ከፍ ያለ ነው።

ምዕራፍ አንድ

- 1. መግቢያ 1
 - 1.1 ጥናቱ የሚካሄድበት ቦታ መልክዓ ምድራዊ አቀማመጥ 2
 - 1.2 ለጥናቱ አነሳሽ ምክንያት 3
 - 1.3 የጥናቱ አላማ 3
 - 1.4 የጥናቱ ጠቀሜታ 3
 - 1.5 የጥናቱ ወሰን 4
 - 1.6 የመረጃ አሰባሰብ ዘዴዎች 4
 - 1.7 በጥናቱ ወቅት ያጋጠሙ ችግሮችና መፍትሔዎች 4
 - 1.7.1 ያጋጠሙ ችግሮች 4
 - 1.7.2 የተወሰዱ መፍትሔዎች 5

ምዕራፍ ሁለት

- 2. ተዛማጅ ጥናቶች ቅኝት 6
 - 2.1 የስነ ቃል ምንነት 7
 - 2.2 የስነ ቃል ተግባር 11
 - 2.3 የክብቶች ሙገሳ 11
 - 2.4 የሙገሳዎቹ ልዩ ልዩ ተግባራት 12

ምዕራፍ ሶስት

- 3. ከነቀምቴ ዲጋ ወረዳ የተሰበሰቡ የክብቶች ሙገሳ ቃል ግጥሞች ይዘታዊ ትንተና 14
 - 3.1 በደቦ ጊዜ ክብቶችን የሚያሞግሱበት ሙገሳ 14
 - 3.2 በሬን የሚያሞግሱበት ሙገሳ 21
 - 3.3 እህል በሚወቀጥበት ጊዜ የሚያሞግሱበት ሙገሳ 27
 - 3.4 ክብቶችን ወደ ወንዝ ሲወሰዱ የሚያሞግሱበት ሙገሳ 29
 - 3.5 ክብቶች ወደ ቤት ይዘው ሲመለሱ የሚያሞግሱበት ሙገሳ 33

ምዕራፍ አራት

- 4. ማጠቃለያ 38
 - 4.1 ዋቢ መፅሐፍት 39
 - 4.2 አባሪ ውዳሴዎች 40

ምዕራፍ አንድ

1. መግቢያ

ይህ ጥናታዊ ዕሁፍ ከአራቱ የፎክሎና አበይት ክፍሎች ከምንላቸው ማለትም 1/ከማህበራዊ ልማድ (Social folk custom) 2/ ቁሳዊ ባህል (material culture) 3/ ባህላዊ ኪነት (folk Arts) እና 4/ ስነ ቃል (Oral literature) በዋናነት ትኩረት የሚያደርገው በስነ ቃል (Oral literature) ላይ ነው። ምክንያቱም የዚህ ጥናት ትኩረት የከብቶች ሙገሳ ላይ ስለሆነና ይህ ደግሞ በስነ ቃል ስር እንዲካተት ስለሚያስገድደው ነው።

ስነ ቃል ከአንድ ዘመን ወደ ሌላ ዘመን ወይም ከትውልድ ወደ ትውልድ የሚሸጋገሩትን /የሚተላለፉትን/ ባህላዊና ቁሳዊ ጉዳዮች የምንላቸውን የሚያካትቱ ነው። በቋንቋ አማካኝነትም የሚተላለፍ የሚገልፅና የሚከወን ጥበባዊ ባህሪ የተላበሰ በውስጡ ሰፊ ተግባራትን /ሙያ/ ያዘለ ነው። በንግግርም አንጻር ተራ ያልሆነ አስደሳች፣ ማራኪ፣ ውበታዊና አንዳች ነገር በሰው ስሜት ውስጥ የሚያሳድር ቆንጥጦ የሚይዝ ጥበብ ነው። የሕዝብን አሻራ የሕዝብን ታሪክ፣ የሕዝብን ባህል፣ ማህበራዊ አኗኗር ወገና ልማድ በቃል አማካኝነት የሚያንፀባርቅ ከመሆኑም በላይ፣ የሰው ልጆች ሕይወታቸውንና የኑሮ መሰረታቸውን የሚገልፁበት የዘመናት የትውልድ ሀብት ነው። ስነ ቃል በሀዘን፣ በስራ፣ በደስታና በልዩ ልዩ ሃይማኖታዊ እና እምነታዊ ስነ ስርዓቶች ውስጥ የራሱ የግል ድርሻ አለው። ሰዎች የሀዘን ወይም የደስታ የሚገልፁበት ስነ ልቦናዊ ተራክቦ ያለው ጥበብ ነው።

ይህ እንዲህ ሆኖ ከዚህ በፊት በስነ ቃል ትኩረትና ቦታ አለመስጠቱ የስነ ቃል ዕድገትን ቢያዘዝዩውም (ቢያንትተውም) በአሁኑ ወቅት ግን እንደ አንድ ትምህርት በተለያዩ ዩኒቨርሲቲዎችና ኮሌጆች በመስጠት ላይ ይገኛል። በተለይ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የቋንቋዎችና ስነ ዕሁፍ ክፍል ትምህርት ለዚህ ርዕስ ትኩረት በመስጠት ስነ ቃልን በማሳደግ ላይ ከሚገኙት ከፍተኛ የትምህረት ተቋማት አንዱና ግንባር ቀደም ሊሆን ችሏል።

1.1 ጥናቱ የሚካሄድበት ቦታ መልክዓ ምድራዊ አቀማመጥ

ነቀምቴ በኦሮሚያ ክፍል ከአዲስ አበባ በስተምስራቅ 330 ኪ.ሜ ርቃ የምትገኝ ከተማ ስትሆን በሰሜን ከሆኑ ጉዳሩ፣ በደቡብ ከአርጆ፣ በምዕራብ ከጊምቤ፣ በምስራቅ ከሸዋ ክ/ሃገር ትዋሰናለች። የአየር ፀባይዎ ከፊል ሞቃታማ ሲሆን የተለያ የእህል ዘሮችና እንደ ጤፍ፣ በቆሎ፣ ማሽላ እና ቡና የመሳሰሉት የሚበቅሉባት ሀገር ነች።

በነቀምቴ ከተማና አካባቢዋ የሚኖሩ ሕዝቦች የተለያዩ እምነት የሚከተሉ ሲሆኑ ከነዚህም በዋናነት የካቶሊክ፣ የኦርቶዶክስ፣ የፕሮቴስታንት እና የእስልምና ሀይማኖቶች በአበይት የሚጠቀሱ ናቸው። ከነዚህም ሀይማኖቶች ብዙ የህዝብ ተከታይ ያለው የኦርቶዶክስ እምነት ሲሆን የፕሮቴስታንት ፣ የእስልምና እና የካቶሊክ ካላቸው የህዝብ ተከታዮች ብዛት ከኦርቶዶክስ ቀጥሎ የሚይዙት ደረጃዎች ናቸው።

የተለያዩ ጋብቻዎች በነቀምቴና አካባቢዋ ውስጥ የሚከናወኑ ሲሆን ከነዚህም ውስጥ 1.Sabbat Marrii (ሰባት መሪ) 2. Hawwii (ሀዊ) 3. Butii (ጠለፋ) 4.Aseennaa (አሴና) እና 5. Dhaada (ውርስ) የመሳሰሉት ተጠቃሾች ናቸው። ከነዚህ ውስት በሰፊው በተለይ በገጠሩ ህዝብ ይታወቅና ይከወን የነበረው ጠለፋ (buttii) የሚባለው የጋብቻ አይነት ሲሆን በአሁኑ ወቅት ግን ከህግ አቅጣጫ ሲታይ አግባብ አለመሆኑ ታውቆ የጋብቻው አይነት እየቀረ መሆኑን ታውቋል።

በቋንቋ ረገድ ሰናይ በከተማዋና በአካባቢዋ የሚኖሩ ህዝቦች የኦሮምኛ ቋንቋን የመጀመሪያ ቋንቋቸውና የስራ ቋንቋቸው አድርገው ይገለገሉበታል። በተለይም የገጠሩ ህዝብ ከኦሮምኛ ውጭ የሚያውቁት ቋንቋ የለም ለማለት ያስችላል። ወደ ከተማው ሲመጣ አማርኛ አልፎ አልፎ ሰዎች ሲናገሩ ይስተዋላል። ከኑሮ ሁኔታ ሰናይ በነቀምቴና አካባቢዋ የሚኖሩ ህዝቦች በንግድና በመንግስት ስራ የሚተዳደሩ ሲሆኑ ከግማሽ በላይ ቁጥር ያለው ሕዝብ የሚኖርበት የገጠሩ ክፍል ደግሞ በእርሻና በእንስሳት እርባታ የተመሰረተ ነው።

1.2 ለጥናቱ አነሳሽ ምክንያት

ይህ የዲግሪ ማሟያ ጥናት እንደሰራ ካነሳሱኝ ምክንያቶች በነቀምት ከተማ ተወልጄ ያደኩ በመሆኔ የማህበረሰቡን ባህል፣ ወግና ልማድ በማወቁ ነው። በተለይ በአሁኑ ጊዜ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ጽሁፍ ተማሪ ሆኜ የስነ ቃል ትምህርትን በምማርበት ጊዜ ስነ ቃል በማህበረሰቡ የሰጠውን ፋይዳ ግምት ውስጥ በማስገባት ለስነ ቃል ዘሮች የሆነውን የክብቶች ሙገሳ ሊታይ የሚችሉ ማህበራዊና ባህላዊ ጉዳይ ያለ መስሎ ስለተሰማኝ በዚህ ርዕስ ስር ላይ ጥናቴን ልሰራ ተነሳስቻለሁ።

1.3 የጥናቱ አላማ

የዚህ ጥናት አላማ

1. ጥናቱ የሚካሄድበት ከተማና አካባቢዋ ውስጥ የሚዜሙ የቃል ሙገሳ ከጊዜ ብዛት ሊለወጡና ሊጠፉ ስለሚችሉ የዘመኑ የቃል ሙገሳ አፍላቂ ትውልድ ሳያልፍ ለተተኪው ትውልድ ለማስተላለፍ፣
2. የተሰበሰቡት ሙገሳዎች የስነ ፅሁፍ ቅርስ ሆነው ለመጪው ትውልድ እንዲተላለፍ ለማድረግ፣
3. ጥናቱ የሚካሄድበት ማህበረሰብ ያለውን ሙገሳ የፈጠራ ችሎታና ሊያስተላልፍ የፈለገውን ለሌሎች ብሔረ ብሔረሰቦች ማስተዋወቅ መልካም መሆኑን በመረዳት፣
4. ይዘታቸውን በመተንተን ሊያስተላልፉ የፈለጉትን መልዕክት የህብረተሰቡን የህይወት ገጠመኝ እና ከተለያዩ ማህበራዊ ጉዳዮች ጋር ያላቸውን ጉዳዮች በመተንተን ማሳየትና ማሳወቅ የመሳሰሉት ዋና ዋናዎቹ አላማዎች ናቸው።

1.4 የጥናቱ ጠቀሜታ

በአንድ ትውልድ የሚዜሙ ሙገሳዎች ለተተኪ ትውልድ አስፈላጊነታቸው እየቀነሰ ቀስ በቀስ እየተረሱ ሊሄዱ ይችላሉ ። በዚህ ምክንያት ጥናቴን ማካሄድ ዋና አስፈላጊነት፡-

1. ጥናቱ የተካሄደበት ማህበረሰብ (ህብረተሰብ) ለሙገሳው ምን አይነት አመለካከት እንዳለውና ወደፊት ለሚያጠነት ምሁራን መንደርደሪያ ይሆናል ተብሎ ስለታመነበት፤
2. የነቀምትን የአካባቢው ህዝብ የሚያከናውኗቸውን ኢኮኖሚያዊ፣ ማህበራዊ ባህላዊ እርስ በርስ ግንኙነቶች በልማዳዊ የህይወት ውጣ ውረድ ውስጥ ሲኖር እውነታዊ ገፅታዎች ለማወቅ፤
3. ከትውልድ ትውልድ የሚተላለፉትን የህብረተሰብ ቅርፆች ለተተኪው ትውልድ ለማስተላለፍ አንዱ አጋጣሚ ሁኔታ በእንዲህ አይነት ጥናት በመሆኑ የተወሰነ ነገር ስርቶ ማለፍ አስፈላጊ ስለሆነ፤

1.5 የጥናቱ ወሰን

የነቀምቱ ከተማ በምስራቅ ወለጋ እንደ ማዕከላዊነቷ በስሯ ብዙ ወረዳዎች የያዘች ከተማ በመሆኗ የጥናቱ ወሰን በጥቂት ቦታዎችና አካባቢዎች ተወስኗል። እንዲሁም አጥኝው ካለበት የኢኮኖሚ ችግር፣ የጉዞ ውጣ ውረድና የመልካዓ ምድራዊ አቀማመጥ ምክንያት በተወሰነ ቦታ ላይ ጥናት አድርጓል (ይህም የዲጋ ወረዳ ነው)።

1.6 የመረጃ አሰባሰብ ዘዴዎች

ይህን ጥናታዊ ጽሁፍ ለማዘጋጀት መረጃዎች በተለያዩ መንገድ ተሰብስበዋል። መረጃዎቹ የተሰበሰቡት ወደ አካባቢው በመሄድ ሙገሳው በሚከናወንበት ቦታ በመገኘት እና ሙገሳዎቹን ያውቃሉ የተባሉ በሕዝብ ዘንድ ተደማጭነት ያላቸው እንዲሁም ስለ አካባቢው የተሻለ ዕውቀት አላቸው የተባሉ ሰዎችን በመጠየቅ እና ስለ ከብቶች ፣ ሙገሳ ያውቃሉ የተባሉትን ዘመዶችና ጓደኞች በመላክ የከብቶችን ሙገሳ በፅሁፍ እንዲሰበሰቡልኝ በማድረግ ነው።

1.7 በጥናቱ ወቅት ያጋጠሙ ችግሮችና መፍትሔዎች

1.7.1 ያጋጠሙ ችግሮች

ይህን ጥናታዊ ጽሁፍ በማዘጋጀት ወቅት የተለያዩ ችግሮች አጋጥመውኛል። በዚህ ጥናታዊ ጽሁፍ ካጋጠሙን ዋና ዋና ችግሮች ውስጥ፡-

1. አጥኝው መረጃ ለመሰብሰብ ወደ አካባቢው በሚያመራበት ወቅት የትራንስፖርት ችግር መግጠሙ /መከሰቱ/ ፣

2. ለጥናቱ መረጃ ይሰጣሉ ተብለው የታሰቡት ሰዎች የጥናቱን ጥቅምና አስፈላጊነት ባለማወቅና ባለመረዳት ለነገሩ ትኩረት አለመስጠት፤
3. መረጃ እንዲሰጡ የሚጠየቁ ሰዎች ካለ አንዳች ጥቅም መረጃውን ለመስጠት ፍቃደኛ አለመሆን፤
4. የጥናቱ ባህሪ መዘዎወርና የእግር መንገድ ስለሚጠይቅ ከዚህም በላይ በአካባቢው መንገድ ያልተስፋፉበት እና ውጣ ውረድ የበዛበት መሆኑ አበይት ችግሮች ናቸው።

1.7.2 የተወሰዱ መፍትሄዎች

1. በቀጥታ ወደ ጥያቄው ከመግባቱ በፊት ለጥናቱ አላማና አስፈላጊነት ለመረጃ ሰጪዎች ማብራራትና ማስገንዘብ
2. ይህንን የሕዝብ ሀብት ያለአንዳች ጥቅማ ጥቅም መረጃን በመስጠት ለተተኪው ትውልድ እንዲያስተላልፍ ማግባባት
3. ካለው የመንገድ ውጣ ውረድ የተነሳ ያልደረሰኩባቸው አካባቢዎች ስለ መገሳዎችና ያውቃሉ የተባሉት ሰዎች በዘመዶችና በጓደኞች አማካኝነት መገሳዎቹን በፅሁፍ እንዲሰበስቡልኝ በማድረግ እና ሌሎችም የተወሰዱ መፍትሔዎች ናቸው ።

ምዕራፍ ሁለት

2. ተዛማጅ ጥናቶች ቅኝት

እስከ ዛሬ በስነ ቃል ላይ የተሰሩ ስራዎች እጅግ በርካት ያሉ ቢሆኑም በተለይ በአሮምኛ የከብቶች ሙገሳ ላይ የተሰሩ አለ ለማለት አያስደፍርም። አንድ ከዚህ ጥናት ርዕስ ጋር የሚመሳሰል በ1982 በቨርጅ ፈለቀ የተጻፈው " የጊምቢ እረኞች የሚያስሟቸው ግጥሞች" በሚል የዲግሪ ማሟያ ፅሁፍ ሲሆን ትኩረቱም እረኞች ስለከብቶቻቸው የሚያሞግሱት ሳይሆን በጥበቃ (በዕገዳ) ወቅት እርስ በርሳቸው ተገናኝተው የሚጫወቱትን የሚዳስስ ነው። በሽርም ይህንን እረኞች የሚያስሟቸውን ግጥሞች በአይነትና በይዘት ከፋፍሎ አስቀምጧቸዋል።

በአይነት ስናይ የጅራፍ ግርፊያ የእናካ ሰላንቲያ እና የአህያ መጣች ግጥሞች ሲሆኑ በነዚህ በሶስቱም ውስጥ ትኩረት ሰጥቶ ያጠናው በግጥሞቹ ቤት አመታት፣ ቀለም ቆጠራ እና አስነኛኝነት ላይ ነው።

በይዘት ደግሞ በጅራፍ ግርፊያ ግጥሞች ስር ፀያፋነትን፣ ስንፍናን የሚያሳዩ ስግብግብነትን የሚያሳዩ (የሚገልፁ) እና ክብርን የሚያጎድፍ ግጥሞች ናቸው። በአህያ መጣች ግጥም ስር፣ የምርት ዘመን መሆኑን የሚጠቁሙ የረሃብ (የችግር) ወቅት መሆኑን የሚያስረዱ እና የወረርሽኝ በሽታን መምጣቱን የሚተነብዩ ናቸው።

ስለዚህ የእኔ ጥናታዊ ፅሁፍ ከዚህ ጥናታዊ ፅሁፍ ለየት የሚያደርገው ሙሉ በሙሉ ለከብቶች የሚቀርበው ሙገሳዎች ላይ ሲሆን የህም ካካተታቸው የተለያዩ ለከብቶች የቀረቡ ሙገሳዎች ለምሳሌ፡- በዳቦ ጊዜ የሚዘፈኑ የከብቶች ሙገሳ ማታ ከብቶችን ከመስክ ወደ ቤት በሚመልሱበት ጊዜ የሚያሞግሱት ጊዜ የሚያሞግሱት ቀትር ላይ ከብቶችን ውሃ ለማጠጣት ወደ ወንዝ በሚወስዱበት ጊዜ የሚያሞግሱት እና ከብቶች ለሰው ልጅ ከሚሰጡት ጥቅመ አንጻር የሚቀርቡ ሙገሳዎች ሲሆን እንዲሁም የአካባቢው ህብረተሰብ ከብቶችን ምክንያት በማድረግ ለሰዎች መልዕክት ማስተላለፉ እና የመሳሰሉት የተለየ ቢያደርገውም ሁለቱም ስነ ቃል ከመሆን ውጭ የተለያዩ ጉዳዮችን ምርኮዝ አድርገው የቀረቡ ናቸው። ስለሆነም የኔ ጥናታዊ ጽሁፍ ከቨርጅ ድምፅ በብዙ መልኩ ይለያል።

2.1 የስነ ቃል ምንነት

ስነ ቃል ምንድነው ስነ ቃል የሚባለው ፅንሰ ኃላብ በውስጡ የሚያካትታቸው ነገሮች ምንድናቸው ? ከቀሩት የስነ ጽሁፍ ዘርፎች ምን ልዩ ያደርገዋል እና በዚህ ዙሪያ ለሚነሱ ጥያቄዎች በርካት ያሉ ተመራማሪዎች በተለያዩ ዘመንና ወቅት የየራሳቸውን አስተያየቶችና ብያኔዎች ሲሰጡ ቆይተዋል። ለዚህ የግል ባለቤትነቱ ለማይታወቅ የህዝብ ሀብት ለሆነው ስነ ቃል የሀገር ውስጥም ሆነ የውጭ ምሁራን በርካታ መጠሪያ ሲሰጡት ቆይተዋል። ለምሳሌ ጥበብ ቃል፣ የቃል ስነ ፅሁፍ፣ ስነ ቃል፣ አፋዊ ኪነት ቃል፣ ኪነተ ቃል፣ አፋዊ ጥበብ ቃል የመሳሰሉትንና ሌሎችንም በዚህ ፅንሰ ሀሳብ ብያኔ ይሆናሉ ተብለው የተሰጡ ናቸው።

የተለያዩ ብያኔዎች ይሰጡት እንጂ ብያኔዎቹ በውስጣቸው ያዘሉት ጽንሰ ሀሳብ እምብዛም አንዱ ከአንዱ የተለየ አይደለም፤ ሳሙኤል እነዳለ " ስነ ቃል ነክ ስያሜዎችና ችግራቸው" በተሰኘው የዲግሪ ማሟያ ጥናታዊ ጽሁፍ ውስጥ በሃገራችን ለስነ ቃል የተሰጡ ሃያ ስድስት (26) የተለያዩ ስያሜዎች መኖራቸውን ገልጾል። (1981, 89) ። ከዚህ የምንገነዘበው ለአንድ የስነ ጽሁፍ ዘርፍ ስያሜ ወይም ብያኔ በመስጠት በኩል አወዛጋቢና አንድ ድምዳሜ ላይ ያለ መድረስ ሁኔታ ያስተውላል። ከዚህ ሁሉ ብያኔዎች ዛሬ ብዙሐኑ የሚጠቀሙበት ስነ- ቃል የሚለውን ብያኔ እንደሆነ እንገነዘባለን። የዚህ ጥናት ፅሁፍ አቅራቢም ይህንን ስያሜ ሊጠቀምበት ግድ ይላል።

ስነ ቃል ባህሉን፣ ቋንቋውንና ህልውናውን ማግኘት ከጀመረበት ዘመን ጀምሮ ከትውልድ ትውልድ ሲተላለፍ የኖረ፣ ትላንትና የነበረ፣ ዛሬም ወደ ፊትም የሚኖር የሚከወን የአንድ ሀገር ሕብረተሰብ ቃላዊ ሀብት ነው። በአፍ የሚንጎረጎረውን፣ በዝርውና በግጥም የሚቀርበው እና የሚዘመውን ሁሉ የሚባለውን እና የሚተረከውን በውስጡ አቅፎ የያዘ ነው። በዜማ ከሚደረደሩት የሙሾ፣ የሰርግ የአደን፣ የስራ፣ የባዓል ወዘተ የመሳሰሉት የሚገኙበት ሲሆን በንግግር ከሚባሉ ደግ ጥቂቶቹ እንካ ሰላንቲያ፣ እንቆቅልሽ፣ ተረቶች ወዘተ ይገኙበታል።

" አፋዊ ኪነተ ቃል በዘመናቸው ክዋኔያቸው በቃል የነበረና ዛሬም የሆነ ከትውልድ ትውልድ የሚተላለፉበት አንድ

መንገዳቸው በቃል የነበረና ዛሬም የሆነ ከግጥምም (ቢዜምም፣ ቢደረደርም) የቀረርቶ የልመና፣ የለቅሶ፣ የቡሄ ፣ የዕንቁጣጣሽ ወዘተ ከዝርዝርውም ተራ ተረቶች የሚካተተው ቅርስ ነው" ይላሉ ዶ/ር ፈለቀ አዘዘ (ፈ.ቃደ 1970)

እነዚህ የስነ ቃል ዘርፎች በከፊልም ሆነ ሙሉ በሙሉ የአንድን ማህበረሰብ የአኗኗር ስርዓት፣ ወግ፣ ባህል፣ ያንፀባርቃሉ። ማህበረሰቡ የዕለት ተዕለት የሕይወት ውጣ ውረድ፣ ኢኮኖሚውን፣ ፖለቲካውን፣ የአኗኗር ዘዬውን ባህሉን ለተፈጥሮና ለሰው ልጅ ያለውን አመለካከትና አስተሳሰቡን በአጠቃላይ ታሪኩን ከትውልድ ወደ ትውልድ ለማስተላለፍ ይጠቀምበታል።

" አፋዊ ስነ ፅሁፍ እንደ ስነ ፅሁፋዊ ስነ ፅሁፍ ያንድ ህዝብ አስተሳሰብና ፍልስፍና ጠቅላላ ባህሉን፣ በወግ የሚያንፀባርቅበት ከተባፈ ስነ ፅሁፍ የሚያንስ ዋጋ ያለው የባህል ሀብት ነው።" (አምሳሉ 1976: 171)

በማለት ዶክተር አምሳ አክሉሉ ስነ- ቃል በማህበረሰቡ ሕይወት ውስጥ የሚኖረውን ጠቀሜታ ከላይ በተጠቀሰው አስቀምጠውበታል ከዚህ ፅሁፍ የምንገነዘበው ማህበረሰቡ ልምዱን፣ ባህሉን፣ ሐዘኑን፣ ደስታውን፣ ምኞቱን፣ ፍላጎቱንና እምነቱን . . . ወ.ዘ.ተ በዘፈኖች፣ በግጥሞች በተረቶችና በሌሎች የስነ ቃል አይነቶች ይፋ ያወጣቸዋል። ማንነቱን ምንነቱን በስነ ቃል አማካኝነት ይገልጻቸዋል። ስነ ቃሉ ለዛ ማህበረሰብ የህይወት አሻራና የማንነቱ ማሳወቂያ ቁልፍ መለዩ ይሆናል።

በግጥምም ይዜም በዝርዝርውም ይነገር ስነ ቃል የሚነገርበት የሚይምበት የሚከወንበት (ክዋኔ) ምክንያት አለው። ለሰበበ ድርሰቱና ክስተቱ የተወሰነ ወቅት ወይም አጋጣሚ ይኖረዋል ስለሚባልና ስለሚታወቅ ብቻ በተገኘው አጋጣሚና የትም ቦታ አይነገርምም አይዜምም። ለምሳሌ የእንቁጣጣሽ ግጥሞች ሙሉ ክንዋኔያቸውን ተላብሰው፣ ፈር ይዘውና ህልውናቸውን ጠብቀው ነፍስ ዘርተው የሚይሙት በበዓላት ወቅት ብቻ ነው። ከቀኔ አንድ ቀን ቀድሞ ወይም አልፎ ቢዜም እንኳን ቀስቃሽነታቸውንና አንዳች ነገር በሰው ስሜት ውስጥ መፍጠራቸው አነስ ያለ ከነአካቴውም የደበዘዘ ይሆናል። ከዚህም በተጨማሪ የጋብቻ፣ የሞት፣ የአደን፣ የቡሄ በሉ ወዘተ የእነዚህ ክዋኔ ልክ እንደ ላይኛው ወቅታቸውንና ጊዜያቸውን ጠብቀው ስለሚይሙ በይዘትም ሆነ በክውና የተለያዩ ስነ ቃል እንዲይሙ ያደርጓቸዋል።

ትልቁ የስነ ቃል ህልውና ክዋኔ ነው። የስነ ቃል መሰረታዊ ባህሪው ክዋኔ ሲሆን ያለ ክዋኔ ለሰው ህዋሳት ሊደርስና አንዳች መልዕክት ሊያስተላልፍ አይችልም። በስነ ቃል ጭናት ውስት ክዋኔ ሊተላለፍ የሚባባው ዋና ጉዳይ መሆኑን ሩዝ ፈኒገን እንዲህ በማለት ገልጻል።

“Performance is the basic characteristics of oral literature” Finneigon (1970-25)

ፈኒጋን ስለ ስነ ቃል ማብራሪያ የምትሰጠው ባህሪያቱን መነሻ በማድረግ ሲሆን ስነ ቃል አምስት ባህሪያት እንዳሉትም ጠቅሷል። እነሱም 1. ክዋኔ (performance) 2. አንድን የስነ ቃል አይነት የተወሰነ መከሰቻ አጋጣሚ (specific olasio) 3. ድረሳ (composition) 4. ተሳታፊ ወይም አድማጭ (audience) እና 5. ተስተላልፎ (transmission) ናቸው ። ከነዚህ ውስጥ መሰረታዊያን ናቸው ይምትላቸው ሁሉም ወሳኝ ቢሆኑም 1. ክዋኔ 2. የተወሰነ አጋጣሚና 3. ተሳታፊ ወይም አድማጭ ናቸው።

በተለይም የስነ ቃልን ምንነት ለመበየን የምትሞክረው ከክዋኔው በመነሳት ነው። ለአንድ ስነ ቃል አይነት እነኪ ስያሜ ለመስጠት ክዋኔው መታየት አለበት ትላለች። ክዋኔ ለስነ ቃል ህይወቱ ነው አንድ የስነ ቃል አይነት የሚከወነው በአንድ ሰው ወይም በብዙ ሰዎች (በቡድን) ሲሆን ይችላል። ለምሳሌ ተረትን ሁለት ሰዎች በአንድ አይነት መንገድ ሊከውኑት አይችሉም። ለምን ቢሉ የቃላት ለውጥ፣ የሁነቶች ቅደም ተከተል መዛባት፣ የታሪኩ መርዘምና ማጠር እንዲሁም የይዘት ለውጥ ወ ዘ ተ ሊኖረው ይችላልና ነው።

በስነ ቃል ውስጥ የክዋኔ ከፍተኛ ደረጃ ዶ/ር ፈቃደ አዘዘ እንደሚከተለው ገልፀውታል።

“ . . . ስነ ቃል፣ ህይወቱ ክዋኔ መሆኑን ክዋኔውም ምልዓቱን የሚያገኘው እንደገላጭ አካላዊ እንቅስቃሴዎች አብረውት ሲገኙ መሆናቸውን እንገነዘባለን . . . ” (ፈቃደ 1970:8)

ሌላው ለስነ ቃል ህልውና ለሆነው ክዋኔ የተለየ ደረጃ የሰጡት ረዳት ፕሮጌሰር የሆኑት ዘሪሁን አሰፋው እንደሚከተለው ገልፀውታል።

“ ስነ ቃል ሙሉ ህልውናውን የሚያገኘው ኪነ ጥበባዊ ሞገሱን የሚጎናጸፈውና የተሳታፊዎችን ልብ ነክቶ ግቡን የሚመታው በፊታቸው ሲከወን ነው” (ዘሪሁን 1992 : 25)

ከላይ የቀረበውን ሐሳብ በአጠቃላይ ስናየው ስነ ቃል ህልውናውን የሚያገኘው በክዋኔ ማለትም አቀንቃኝ ብቻውን ወይም ከአጃቢዎቹ ጋር በሚያሳዩዋቸው የተለያዩ የሰውነት እንቅስቃሴ፣ የፊት ገፅታ፣ የድምፅ አወራረድ ከሰበብ ድርሰቱ ጋር በተያያዘ መልኩ የሚጠቀሙባቸው ባህላዊ ዕቃዎችና የሚያከናውናቸው ድርጊቶች ለርዕሰ ጉዳይ ህይወትና ውበት የሚለግሱ ናቸው።

ሌላው የስነ ቃል ባህሪ የባሌቤትነት ጉዳይ ነው። ለረዥም ዘመናት ከብዙ አቀባዮችና ተቀባዮች ከዘመን ዘመን በቃል ሲተላለፍ፣ ሲሸጋገር ለዛሬ ትውልድ የደረሰ በመሆኑ ግላዊ የፈጠራ ቅርስ ነው። ህብረተሰቡ የረጅም የህይወት ጉዞ ዘመኑ ውስት የነበሩትን እንዳለ ኮርጆ አሊያም አዲስ ፈጥሮ የሚጨምረውን ጨምሮበት የሚቀንሰውን ቀንሶበት የሕይወት ገጠመኙንና ውስጣዊ ስሜቱን የሚሰማበት፣ የሚያዳምጥበት፣ የሚመለከትበት፣ አልፎም ለሌላው ሃሳቡን የሚገልፅበት በተጨማሪም ማህበረሰቡ አመለካከቱን፣ አስተሳሰቡንና ውስጣዊ ስሜቱን የሚያሳይበትና የሚገልፅበት የፈጠራ ውጤት ስለሆነ ደራሲው ወይም ባለቤቱ አጠቃላይ ማህበረሰቡ ነው እንጂ በተናጠል ተከፋፍሎና ተለያይቶ ይህ የእገሌ ያ የእገሌ ንብረት ነው የሚባል አይደለም ሆኖም ግለሰቦቹ ለስነ ቃሉ ሙሉ-እነት አይስጡት እንጂ ባላቸው ችሎታ ግላዊ ፈጣሪነታቸው ሊኖራቸው እንደሚችል መዘንጋትና መረሳት የለበትም ምልእነቱ የሚረጋገጠውም ተናጋሪና አድማጭ እንዲሁም አቀባይና ተቀባይ የአንድ ላይ መስተጋብር ሲኖር ነው።

2.2 የስነ ቃል ተግባር

በአጠቃላይ ስነ ቃል የሰው ልጅ የዕለት ተዕለት ገጠመኙን የሕይወት ውጣ ውረዱን፣ ደስታውንና ሀዘኑን ሽንፈትና ውድቀቱን፣ ሙገሳና ጥላቻውን . . . ወዘተ በቋንቋ መሪነት የሚገልፅ ጥበብ ነው። ከትውልድ ትውልድ በቃልም ሆነ በፅሁፍ

ሊተላራልና ሊቀመጥ የሚችል በቅርጽም ግጥማዊ (የሚዜም) ወይም ዝርው (የሚነገር) ሊሆን ይችላል። የግል ባለቤትነቱ ጥያቄ የሚያስነሳ ይህ ቃላዊ የሕዝብ ሃብት ከዘመን ዘመን ሲሸጋገር በዓረፍተ ነገር አስካኩም ሆነ በቃል ይዘቱም ጭምር ተጨምሮለት ወይም ተቀንሶለት አሊያም ማሻሻያ ተደርጎለት ሊቀመጥና ሊቀርብ ይችላል። መተላለፊያው በቃል መሆኑ ከላይ የተባለውን ለውጦች ሊያሳይና ሊይዝ ይችላል።

በሰው ልጅ ለሰው የተፈጠረ መሳጭ ንግግራዊ ውበትን የተላበሰ የሰብአዊ ፍጡር ብቻ የሆነው ስነ ቃል አፈጣጠሩም ሆነ ለክወናው ምክንያትና ቦታ እንዲሁም እንደ አይነቱ ቁሳዊ ነገሮችን የሚጠቀም የራሱ የአክዋውን ባህሪ አለው።

2.3 የከብቶች ሙገሳ

የከብቶች ሙገሳ በስነ ቃል ስር የሚመደብ ሲሆን አንድ ማህበረሰብ በራሱ አካሄድና አስተሳሰብ የሚፈጥራቸው ፈጠራውም ምክንያታዊ የሆነና መልዕክት ያዘለ ሲሆን በተገኘው አጋጣሚ ጊዜና ቦታ የማይከወን የራሱ ስርዓታዊ ክዋኔ ተከትሎ የሚሔድ ማህበረሰቡ የወለደው አፋዊ ግጥም (ሙገሳ) ነው። በዚህ ውስጥ በኦሮሞ ብሔረሰብ የሚከወነውን የከብቶች ሙገሳ ሰናይ የኦሮሞ ብሔረሰብ እንደ አንድ የማህበረሰብ አባልነቱ ባህልን፣ ወጉን፣ ስርዓቱን፣ ደስታውን፣ ሐዘኑን፣ ብሶቱን፣ ጀግንነቱን ወዘተ በመግለፅ የሚገለገልባቸውና እራሱ የፈጠራው በርካታ የስነ ቃል ዓይነቶች አሉት። ከዚህ ውስጥ የከብቶች ሙገሳ አንዱ ነው። የከብቶች ሙገሳ ለከብቶች ያላቸውን ክብር፣ ፍቅርና ከእነሱ ከሚያገኙት ጥቅም አንፃር የሚሞገሱ ቅርፅ ያለው ዜማ ለበስ ስነ ቃላዊ መሳሪያ ነው። ለከብቶች ሙገሳ መከሰትን እንጂ የስነ ቃል ዘርፍ መመደብ መንስኤ ጉዳዮች በዋናነት ለከብቶች የሚሰጠው ሰፊ ያለ ግምት ይመስላል። ለዚህም ሀይሉ በንጉሥ የኦሮሞ ብሔረሰብ ለከብቶች ያለውን ፍቅር ሲገልፅ

" Oromoo Fi Saawwaan/loon/
Jechuun haadhaafi ilmoo
Jechuu dha / ሀይሉ 1997:118)

ይህ ከላይ የተገለጸው አባባል የአማርኛውን ትርጉም ስናይ " ኦሮሞና ላሞች ማለት እናትና ልጅ ማለት ነው" የሚል ሲሆን በተጨማሪም ለከብቶቻቸው ካላቸው ፍቅር

የተነሳ የአሮሞ ብሔረሰብ ከብቶችን በማርባት ለሚታወቁ ሰዎች እንደ ጀግና ትልቅ ቦታና ክብር ይሰጣቸዋል። " Cloude Samner/ 1997: 224) በ " oromo wisdom literature` በሚለው መፅሐፍ ውስጥ

" in Oromo society the best cattle men are equally respected together with those who have distinguished them selves on the battle field or a big game hunting' ይላል።

2.4 የሙገሳዎቹ ልዩ ልዩ ተግባራት

የከብቶችና ሙገሳ ሊያስተላልፍ ከተፈለገው መልዕክት አንጻር በተለያዩ ጎራ መድቦ መመልከት ይቻላል። የመጀመሪያው በቀትር ላይ ከብቶችን ውሃ በማጠጣት ወደ ወንዝ ሲኬድ የሚሞገው ሲሆን ይህ ሙገሳ በሃገራው ወይም በአካባቢው አጠራር "O ! been yaa lagoo" ይባላል። ይህንን በሚሞገስበት ጊዜ በአቅራቢያው ያለው መንደርተኛም ሆነ መንገዶች ጊዜው ቀትር መሆኑን ከብቶች ውሃ ሊጠጡ እየሄዱ መሆናቸው ይረዳሉ።፤ ሁለተኛው በሬውን ብቻ ነጥሎ የሚሞገሰው ሲሆን ይህም በሬው ለኑሮው የጀርባ አጥንት መሆኑን ያለ በሬው የራሱን የቤተሰቦቹን ህይወት መሰረት እንደ ሌለው እና የቤቱ ምሶሶ እንደሆነ በዜማ የሚገልፅበት ነው።፤ ሶስተኛው ክብቶቹን ሲያግድ ውሎ ማታ ሊመለስ የሚሞገሰው ነው። ይህ ሙገሳ በሃገራው አጠራር "Loyye " ይባላል። የዚህ ሙገሳ ብዙ ነገሮችን ያስታውሳል። ከነዚህም:-

- ሀ. የላሞች መግቢያ ስለሆነ ሴቶች ጥጆችን ካሉበት ለመሰብሰብና ለማለብ እንዲዘጋጁ ያስገነዝባል።
- ለ. የመንደሩ ሰዎች ከብቶቻቸውን በፈረቃ ወይም በተራ የሚያግዱ ከሆነ ወጣ ብለው ከብቶቻቸውን እንዲረከቡ መልዕክት ያስተላልፋል
- ሐ .ከብቶች ሲያግድ የዋለ ሰው ስለሚርበው ምግብ እንዲሰናዳለት ይጠቆማል።
- መ. የዚህ ሙገሳ መሰማት የከብቶችን መግባት ስለሚነግር በጊዜው መጠናቀቅ ያለበት ስራ እንዲጠናቀቅ ያደርጋል። ለምሳሌ ሲገበያዩ የዋሉ ሰዎች ይህንን ሙገሳ ሲሰሙ እየመሸ መሆኑን በመረዳት በፍጥነት ይራመዳሉ። አራተኛው ተግባር በደቦ

ጊዜ የሚሞገሰው ሲሆን ከብቶችን እያሞካሽ በደበው ላይ የተገኙትን ሰዎች እያዘናናቸው ሳይሰላቹ ስራቸውን እንዲሰሩ ብርታት ይሰጣቸዋል። እነዚህና ሌሎችም በጥቂቱ የከብቶችን ሙገሳ ተግባር የሚያሳዩ ሲሆን ሁሉም የሚከወኑበት / ክዋኔ/ ጊዜና ቦታ አላቸው።

ምዕራፍ ሶስት

3. ከነቀምቴ ዲጋ ወረዳ የተሰበሰቡ የከብቶች ሙገሳ ቃል ግጥሞች ይዘታዊ ትንተና

በአሮሞ ባህል ከፍተኛ ግምት ከሚሰጣቸው ሥርዓቶች አንዱ የከብቶች ሙገሳ ነው። ሙገሳ የህብረተሰቡን ማንነት ማወቂያ ሁነኛ መሳሪያ ነው። የከብቶች ሙገሳ በምስራቅ ወለጋ በነቀምቴ ዲጋ ወረዳ ኦሮሞዎች ዘንድ ከዕለት ተዕለት እንቅስቃሴዎቻቸው ውስጥ የማይለይና ከበሬታ ያለው የማንነታቸው መገለጫ ቅርስ ነው።

3.1 በደቦ ጊዜ ከብቶችን የሚያሞግሱበት ሙገሳ

ደቦ አንድ ሰው አንድን ስራ ብቻውን መውጣት ሊያቅተው ሰዎች እንዲያግዙት ይለምናል (ይጠራል) ለምሳሌ ቤት በሚሰራበት ወቅት መሬት በሚታረስበት ወቅት እህል በሚታጨድበትና እህል በሚወቃበት በመሳሰሉት ደቦ ይጠራል። ይህ ሁሉ እንደ ስራው አይነት ቢለያይም አድካሚነትና አሰልጅነት እንዳለው አያጠያይቅም። ስለዚህም ይህንን የሚያከናውኑትን ሰዎች ከአሰልጅነት ከአድካሚነት ለማላቀቅ የተለያዩ ዘፈኖች ይዘፍናሉ ከዚህም ውስጥ በደቦ ጊዜ የሚዘፈኑ የከብቶች ውሳሌ አንዱ ነው።

እነዚህ ከላይ የተዘረዘሩት በደቦ ወቅት የሚዘፈኑ ሲሆን ይዘታቸውን ስናይ በአንድ በኩል የከብቶቹን ጥቅምና ፀባይ እንዲሁም ለእነሱ የሚያስፈልገውን እንክብካቤ ያስገነዝባል። ይህንን ከውዳሴዎች አንድና አራት መመልከት እንችላለን።

1.	Takkan saawwaa Himaa
saawwaaniif maal wayyaa
dheedaaf kaloo wayyaa
ciisaaf dirree wayyaa | አንዴ ስለ ላሞች ልናገር
ለላሞች ምን ይሻላል
ለግጦሽ ሳር ይሻላል
ለመተኛት ሜዳ ይሻላል |
|----|---|--|

4. saawaa m,aal hin taanee	ላሞች ለሞች ምን አልሆኑ
dibatan midhaksaa	ቢቀቡት ያሳምራል
dhugaan qabbaneessaa	ቢጠጡት ያርሳል
gogaan waalluu ta'aa	ቆዳው ልብስ ይሆናል
gaanfii waancaa ta'aa	ቀንዱ ዋንጫ ይሆናል

በሌላ በኩል ይህ ውዳሴ በውስጡ ማስጠንቀቂያ ያዘለ መልዕክት አለው ለምሳሌ ስድስተኛው ውዳሴ መመልከት ይቻላል።

Yenna Saanii galuu	ከብቶች በገቡ ጊዜ
lapheen qabbanumaa	ልቡ ያርፋል
Yennaa sanii baduu	ላሞች በጠፉ ጊዜ
bakkeen daggalumaa	ውጩ ጫካ ነው

በሚለው ውዳሴ አራተኛ ስንኝ “bakkeen daggalumaa” የሚለውን ወስደን ብናይ ከብቶች ከሌሉ ችግር (አደጋ) እንደሚያጋጥመን፣ ግጦሽ የሚግጥና መሬት አርሶ እህል የሚያመርት ስለሌላ ሰውም መኖር አለመቻሉን ስንገነዘባል። በሰባተኛ ደረጃ (7) ያለውን ውዳሴ ስናይ ይህ ውዳሴ ደህንነት ተምሳሌት መሆኑን ያስገነዝባል።

7. Namni Saawwaa Kooree	ለላሞች የኮራ
Gooroo duubni qoorii	ላሉት ይበርዳል
Moofa dirii korii	ቡቱቱ ለብስህ ኩራ
Bututtuun qan 'Oolii'	በቡቱቱ ክረምቱን ውጣ
Limmoo Kadha Joorii	መርፌ ፍላጋ ተንክራተት

ከዚህ በላይ በተጠቀሰው ውዳሴ “Gooroo duubni qooruu fi moofaa” የሚለው የሚያሳየው የድህነት ተምሳሌት ነው። ከምስተኛው (5) እስከ አስራ አራተኛው (14) ያሉት ውዳሴዎች በአንድና በአራት በተጠቀሱት በይዘት አንድ

አይነት (ተመሳሳይ) መልዕክት ያዘሉ ናቸው። በአስራ አምስተኛው (15) ያለውን ውዳሴ አራተኛውንና አምስተኛውን ስንኝ ስናይ

Takkan saawwaa Faarsaa

አንዴ ስለ ላም ልዘምር

Saawwaa kottee xiyyoo

ኮቴ ሹሉ ከብት

Keesattuu Qotiyoo

ያ መሬት የሚያደርሰው

Saawwaa ulfina jaarasaa

ከብቶች የአባቶች ክብር

Saawwaa ulfina jaartii

ከብቶች የእናቶች ክብር

dibatan midhagsoo

ቢቀቡት ያሳምራል

dhagan qabbaneesoo

ሲጠጡት ያርሳል

በዚህ ውዳሴ ውስጥ “saawwaa ulfina jaarsa”

“saawwaa ulfina jaartii” የሚያሳየው ከብቶች ምን

ያህል ለእናቶችና ለአባቶች ክብር እንደሆኑ የተገለፀበት ውዳሴ ነው።

በደቦ ጊዜ ከብቶቹን የሚያሞግሱበት ሙገሳዎች

1. Takkan sawwaa himaa አንዴ ስለላሞች ልናገር
Saawaaniif maal wayyaa ለላሞች ምን ይሻላል
dheedaaf kaloo wayyaa ለግጦሽ ሣር ይሻላል
Ciisaaf dirree wayyaa ለመተኛት ሜዳ ይሻላል
2. Sa'a qaanfa gumcuu አጫጭር ቀንዳም ላም
Yaa isaa gaafa lubbuu ለረሃብ ቀን የሚውለው
Sa'a qaanfa dheera ረዣዥሮሙ ቀንዳም ላም
Yaa isaa muchi areeraa ጡቱ ወተታም
Leenssaa gaanfa biyyoo ረዣዥሮም ቀንዳም በሬ
Keessaa yaa qotiyyoo ያ መሬት የሚያርሰው
ላሞች ላሞች
3. Saawwanii saawwanii አራቱም ጡቶች ወተት ነው
Muchi arfFaan Aannanii ላሞችን አትንኩ
Saawwaani hin tuqinaa ሆዲ የከበደ ነው
Garaan shii rimeessaa ጀርባዎ ጸጉር ነው
dubnii shii rifeensa ላሞች ላሞች ምን አልሆኑ
4. Saawwaan maal hin taanee ቢቀቡት ያሳምራል
Dibatan midhaksaa ቢጠጡት ያርሳል
Dhugan qabbaneessaa ቆዳዎ ልብስ ይሆናል
Gogaan waaluu ta'a ቀንዲ ዋንጫ ይሆናል
Gaanfii Waanaa ta'a በጡዋት ያደራል
5. Abboroon korrissaa ጀግና ሆድ ያባባል
Goota qaraa raasaa ወደ ወንዝ ሲሄድ
Yoomuu hara dhaquu ኮሽሽላሰባብራል
Kosarru Caccabsaa ድኩላ ያስደነብራል
Bosonuu damaqsaa ከብቶች በገቡ ጊዜ
6. Yennaa saanii galuu ልቡ ያርፋል
Lapheen qabbanumaa ከብቶች በጠፉ ጊዜ
Yennaa saanii baduu ውጩ ጫካ ነው
bakkeen daggalumaa

7. Namni saawwaa kooree

Goroo dubni qoorii
moofa dirii koori
bututtuun gan' Oolii
Limmoo kadha joorii

8. Sangaa qensaa biyyoo

Kessaa yaa qotiyyoo
Sangaa ganffaa dherraa
isa gaafa bellaa
sangaa tayee Alii
isa ganffaa dherraa
isa qaafa bellaa
isa qanffaa yebbuu
isa qanffaa gumccu
isa qaafa luubbu
boqolloo isa malggoo
bisiingaa isa okko
xaaffii jagool dimaa
kaanettuu qufaa qaba

9. Namni hiyuumaa jalattee

Gurraa lama kokkottee
bo'o keessaa cissaa
Namni dhoqee jalattee
Karaa laga gorraa
dhoqee keessaa cissaa

10. kan budeen ojeesse

Badhassa conqalii
maadasaa hin arganii

11. Haayee yaa loon hayee (2)

Yaa loon warri loonii kooree

በከብቶች ላይ የኮራ

ሳሎን ይበርዳል

ቡቱቱ ለብሰህ ኩራ

በቡቱቱ ክረምቱን ውጣ

መርፌ ፍለጋ ተንከራተት

ጥፍረ አፈሩ በሬ

ያ መሬት የሚያርሰው

ቀንዱ ረዥሙ በሬ

ያ ለረሃብ ቀን የሚደርሰው

የታዩ አለ በሬ

ቀንደ ረዥሙ

ያ ለረሃብ ቀን የሚደርሰው

ቀንደ ወፍራሙ

ቀንደ ትንንሹ

ያ ለነፍሴ ቀን የሚደርሰው

ተለቅ ያለ በቆሎ

ቆልማማው ማሽላ

አፈሩ የተስማማው ጤፍ

ያጠግባል በእውነቱ

ደህንነትን የወደደ

ብዙ የሚያፈራ ዘር ላመል ኮትኩቶ

ከቦይ ውስጥ ይተኛል

በጭቃ የወደደ

በወንዝ በኩል ሔደ

ጭቃ ውስጥ ይተኛል

ረሃብ የገደለው

የበዳሳ ጨንቀለ

ጠባሳው አይታይም

ሃዩ ከብቶች ሃዩ

በከብቶች ላይ የኮራ ሰው

kosii duubaa qotaa
kosiin midhaan jigsaa
dibadhu yaa gootaa
dhadhaan martuu jigsaa
nyaadhu yaa daboora
nyaanii garaa jigsaa
Yaa loon hayee

12. Saayya maaltuu jibbaa
Saayya maaltuu jibbaa
Saayya ayyaana dhibbaa
Saayya boosoo jibbaa
Saayyakottee xiyyoo
Keessattuu qotiyyoo

13. gaafti waancaa ta'aa
kan bookaan dhuganii
Kotteen shiinii ta'aa
kan bunaan dhuganii
gogaan itiillee ta'aa
kan irra rafanii
mataa afarsaa dhaa
namaa dabarsaa dhaa
yaa loon hayee

14. Loonii loon wayyaa
loon jedhanii yaa nagaasee
Ootolee jalaanan gayyaasee
Yaa gololee ciisaa loonii
simalee hin bareedan yaa loonii
Yoo funyaan laalan fixeensaa
Yoo ijo laalan urjiidhaa
Yoo nyaara laalan rifeensaa

ከቆሻሻው ትቢያ ያርሳል
ቆሻሻ እህል ያጠፋል
ተቀባው አንተ ጀግና
ቅቤ ጸጉር ያዘናፍላል
ብላ አንተ “ደቦራ”
ምግብ ሆድ ያሰፋል
ከብቶች ሃዩ

ከብቶች ማን ይጠላል
ከብቶች ማን ይጠላል
ባለ ብዙ ገድ ከብት
ከብት መጥፎ ይጠላል
ኮቴ ሹሉ ከብት
ያ መሬት የሚያርሰው

ቀንዱ ዋንጫ ይሆናል
ጠጅ የሚጠጡበት
ኮቴው ስኒ ይሆናል
ቡና የሚጠጡበት
ቆዳው አልጋ ይሆናል
የሚገኙበት

እራሱን ማርገብ ይሆናል
ሰውን ያሳልፋል
ከብቶች ሃዩ

ከብቶች ከብቶች ይሻላል
ከብት ብለው “ ነጋሴ”
ማሰሮው ሲጋደም አፈሰሰ
እነዚያ አንድ ላይ የተኙት ከብት
ከከብቶች ውጭ ማማር የለም
አፍንጫውን ካዩት ጤዛ ነው
አይነትን ካዩት ኮከብ ነው
ቅንድቡን ካዩት ጸጉር ነው

Yoo adda laalan golbeedhaa
Yoo gaafa laalan kolbaadhaa
Yoo morma laalan jawweedhaa
Yoo gooba laalan tulluudha
Yoo dugda laalan sireedha
Yoo eegee laalan uleedhaa
si malee hin bareedan yaa loonii

15. takkan saayaa faarsaa
saayaa kottee xiyyoo
keesattuu qotiyoo
saayyaa udfina jaarsaa
saayyaa ullfina jaartii
dibaton midhagsoo
dhugan qabbaneessoo

ግንባሩን ካዩት ደጋን ነው
ቀንዱን ካዩት ረገፍኸሮም ነው
አንገቱን ካዩት ዘንዶ ነው
ሻኛውን ካዩት ተራራ ነው
ጀርባውን ካዩት አልጋ ነው
ጭራውን ካዩት ልምጭ ነው
ከአንተ ውጭ አያምሩም ከብቶች
አንዴ ስለ ላም ልዘምር
ኮቴ ሹሉ ከብት
ያ መሬት የሚያርሰው
ከብቶች የአባቶች ክብር
ክብቶች የእናቶች ክብር
ሲቀቡት ያሳምራል
ሲጠጡት ያርሳል

በሬን የሚያሞግሱበት ሙገሳ

የተዘረዘረውን በሬን ለማሞገስ የቀረበውን ውዳሴ ከይዘት አንፃር ስናይ፣ ባንተ ችግር ሲፈጠር የሰነበተ አመድ ሆኗል። በተቃራኒው ባለበሬው በሬው ባስገኘው ሃብት ለብሶ አምርቦታል ከሰው በላይም ሆኗል። በሌላ በኩል ክፉ የሰራ ሰው ችግር እንደሚያጋጥመው ጥሩ የሰራ ሰው ጥሩ ነገር እንደሚያጋጥመው የሚያሳይ ነው። ይህንን ከተጠቀሰው ውዳሴ ልንረዳ እንችላለን።

Shururuu yaa daalee	ሸሩሩ ዳሌ
Shururuu yaa burree	ሸሩሩ ቡሬ
Abbaan kee daara bahee	አባትህ ልብስ ሲለብስ
dirriba uffatee gabbii boraafatee	ድርብ ለብሶ ጋቢ ተንተርሶ
Moraan daaraa ta'ee	ሚርተና ዓመድ ሆነ
Jawwee boraafatee	ዘንዶ ተንተርሶ
Shururuu Shururuu	ሸሩሩ ሸሩሩ

በሁለተኛው ስንይ የቀረበው ውዳሴ ስሜት የፈለገው ብልጥ በሬ ዋናውን እህል ይብላ ብልጥ ያልሆነው ደግሞ መብላት የለበትም ወይም እንክርዳዱን መብላት አለበት ሞኝነት ጥሩ እንዳልሆነ ለመግለፅ የቀ ረበ ነው። በሌላ በኩል ደግሞ ረግጠህ እህሉን ከእንክርዳዱ እንዳለየኸው ጠላትህን ከራስህ ላይ አርቀህ አባር የሚል መልዕክት አለው።

Shururuu Yaa daalee	ሸሩሩ ዳሌ
Shururuu yaa burree	ሸሩሩ ቡሬ
Collen calla nyaataa	ብልፅ እህሉን ይበላል
diibin galabaa nyaataa	ሞኝ ገለባውን ይበላል
sukumii calla baasii	አሽተህ እህሉን አውጣ
diinakee biyaa baasii	ጠላትህን ከሃገር አውጣ
Shururuu yaa daalee	ሸሩሩ ዳሌ

በሶስተኛው ስንኝ የቀረበውን ስናይ በሬ በሌለበት ለረሃብና ለችግር መጋለጥ እንጂ ምን አይነት ጥሩ ውጤት ስለሌለ ደካማ ሰው ባንተ መጠቀም ምርትህን (ውጤትህን) እንደ ቡችላ ውሻ በዱላ የመምታት (የማባረር ያህል ነው) በጣም ስላልተጠቀምበት ከበሬው የሚያገኘው ነገር ቡችላን የሚመቱበት ዱላ ያህል ትንሽ ነው ለማለት ነው።

ይህንን ከውዳሴው ልናይ እንችላለን

yaa gaaree koo yoo boo settiin si'elmittee	እጅ መትፎ ብታልብህ
yaa gaaree quntuta jala keessee	ጡቷ ስር አስቀምጣ
yaa gaaree buchulaa afaan keessee	ቡችላ አፍ ስር አስቀምጣ
yaa gaaree shima laan ka'e dhahuu	በዱላ ልመታ ተነሳሁ
yaa gaaree sishaban saree ta'uu	አንተን ቢያጡ ውሻ ይሆናሉ
Shururuu Shururuu	ሽሩሩ ሽሩሩ

ሌላው በአራተኛው ስንኝ የቀረበው ውዳሴ ስናይ በጋ ፀሐይ ክረምት ዝናብ ሳትል እዛ ችግር ውስጥ አልፈህ ሰው እንዴት ባንተ ይኮራል ባንተ የኮራ ሰው በቱቱና ያለቀ ልብስ እንኳ አጥቶ ያልቅስ በማለት በእርግጥን መልዕክት ያስተላልፋሉ።

Namni waan loonii kooree	በከብቶች የኮራ
buttuttuu dirii koori	በቱቱ ለብሰህ ኮራ
sanuma dhabii koori	እሱኑ አተህ ኮራ
sanuma dhabii booyii	ያንን አጥተህ አልቅስ
ganna moo bona wayyaa	ክረምት ነው በጋ ይሻላል
bona aduu qubbaa	በጋ ፀሐይ ይቀጥላል

በአምስተኛው ያለው ይዘት የበሬ ጥቅም አንድ ሁለት ተብሎ የማይቆጠር የሚያመለክት ሲሆን ከተለያዩ አካላቸው የሚገኘው ጥቅም ከፍ ያለ መሆኑን ያሳያል።

gaafii kee waancaa ta'aa	ቀንዱ ዋንጫ ይሆናል
kan farsoon dhuganii	ጠላ የሚጠጡበት
gogaan kee itilee ta'aa	ቆዳው ልብስ ይሆናል

kan irraa rafanii

የሚተኙበት

kolteen kee shinii ta'aa

ኩቴው ሲኒ ይሆናል

kan bunaan dhuganii

ቡና የሚጠጡበት

የመጨረሻው ስንኝ የሚያመለክተው ክረምት ዝናብ በደንብ ስላዘነበ ሳር በጥሩ ሁኔታ ስለበቀለልህ ምንም ጥርጣሬ አይገባህም ኩራ በማለት ተስፋ እንዲደርጉ ያስገነዝባል።

Arfaasaan tumee roobee

ክረምቱ ሃይሉ ዘነበ

birraan baallammiin dhufee

ፀደይ በቀጠሮ መጣ

barakataan si qabee

በበረከት ይዞህ

alaa galuu si dhoo wwee

ከውጭ እንዳትገባ ክልክሎህ

1. በሬን የሚያሞግሱበት ሙገሳ

1. Shururuu yaa daalee	ሸሩሩ ዳሌ
Shururuu yaa burree	ሸሩሩ ቡሬ
Abbaan kee daara bahee	አባትህ ልብስ ሲለብስ
dirriba uffatee gabbii bora falee	ድርብ ለብሶ ጋቢ ተንተርሶ
Moraan daaraa ta'ee	ሚርተና ዓመድ ሆነ
Jawwee boraafatee	ዘንዶ ተንተርሶ
Shururuu Shururuu	ሸሩሩ ሸሩሩ
2. Shururuu yaa daalee	ሸሩሩ ዳሌ
qallaashiin calla nyaataa	ብልጥ እህሉን ይበላል
dilbiin galabaa nyaataa	ሞኝ ገለባውን ይበላል
sukumii calla baasii	አሸተህ እህሉን አውጣ
diina kee biyyaa baasii	ጠላትህን ከሃገር አውጣ
ushururuu yaa daalee	ሸሩሩ አንተ ዳሌ
3. Shururuu Shururuu	ሸሩሩ ሸሩሩ
yaa gaaree koo yoo boosettiin siclmittee	እጅ መጥፎ ብታልብህ
yaa gaaree guntuta jala keessee	ጡቷ ስር አስቀምጣ
yaa gaaree buchulaa afaan keessee	ቡችላ አፍ ስር አስቀምጣ
yaa gaaree shimalaan ka'ee dhahuu	በዱላ ልመታ ተነሳሁ
Yaa gaaree sidhaban saree ta'uu	አንተን ቢያጡ ውሻ ይሆናሉ
ushururuu ushururuu	ሸሩሩ ሸሩሩ
4. uhururuu Shururuu	ሸሩሩ ሸሩሩ
Namni waan loonii kooree	በከብቶች የኮራ
buttuttuu dirii koori	ቡቱቱ ለብሰህ ኩራ
isuma dhabii koori	እሱንውኑ አጥተህ ኩራ
sanuma dhabii booyii	ያንን አጥተህ አልቅስ
ushururuu yaa daalee	ሸሩሩ አንተ ዳሌ
ganna moo bona wayyaa	ክረምት ነው በጋ ይሻላል
bona Aadun gubbaa	በጋ ፀሐይ ያቃጥላል

namni waan loonii kooree
 buttuttuu dirii koori
 moofaa uffadhuu koori
 isuma dhabii booyii
 ushururuu ushururur
 5. ushururuu yaa bareedduu
 waan sangaa maal kooruuree
 waan loonii maal gaturee
 qaaffi kee waanchaa ta'aa
 kan farsoon dhugani
 gogaan kee itilee ta'aa
 kan irra rafanii
 Kotteen shiinii ta'aa
 kan bunaan dhuganii
 qottuun maqaan gabaree
 bullon gaanaan garee
 hoo gaareen gaaran goree
 gaariin nama si horee
 hoo kolaalaan horii malee
 darabaan galuun gahee
 qootee maaltu si dhibaa
 burree akka gafrasaa
 sumatu namaa dabarsaa
 yaa daalee barakata quubsa
 sifa'uu gabisaa sumatu nu dabarsaa
 ushururuu ushururuu
 6. ushururuu yaa daalee
 ushururuu yaa buree
 maarii kaa mari marii
 maraa kaa sangootakoo

በከብቶች የኮራ ሰው
 ቡቱቱ ለብሰህ ኮራ
 የተባ ለብሰህ ኮራ
 እሱንወኑ አጥተህ ኮራ
 ሹሩሩ ! ሹሩሩ !
 ሹሩሩ አንተ ቆንጆ
 ስለ ሰንጋ ምን እንበል
 ስለ ከብቶች ምን አንበል
 ቀንዱ ዋንጫ ይሆናል
 ጠላ የሚጠጡበት
 ቆዳው ልብስ ይሆናል
 የሚተኙበት
 ኮቴው ስኒ ይሆናል
 ቡና የሚጠጡበት
 አራሽ ስሙ ገበሬ
 ቡሎን በክረምት አለፈ
 ጥሩው በዚህ ከሆነ
 ጥሩ ሰው አንተን አረባ
 ያለ ከብቶች ቢከለሉ
 በተራ መግባት ደረሰ
 እረስ ምን ያቅጥሃል
 ቡሬ እንደ ጎሽ
 አንተነህ ሰውን ምታሳልፈው
 ዳሌ የጥጋብ በረከት
 አንተነህ ምታበላን አንተነህ ምታሳልፈን
 ሹሩሩ ! ሹሩሩ
 ሹሩሩ ዳሌ
 ሹሩሩ ቡሬ
 ዙሩ ዙሩ
 ዘሩ በሬዎች

arfaasaan tumee roobee
birraan baalamiin dhufee
barakataan si qabee
alaa qaluu si dhoowaee
ushuruuruu yaa sangaa

ክረምት አይሎ ዘነበ
ጸደይ በቀጠሮ መጣ
በበረከት ይዞህ
ከውጭ እንዳትገባ ከልክሎህ
ሸሩሩ በሬ

3.3 እህል በሚወቀጥበት ጊዜ የሚያሞግሱበት ሙገሳ

ይህ የከብቶች ውዳሴ እህል በሚወቀጥበት ወቅት የሚዘፈን ሲሆን ይዘቱንም ስናይ ለአንደኛው (1)

Sharooroo sharooroo	ሾሮሮ ሾሮሮ
Sharooroo sharooroo	ሾሮሮ ሾሮሮ
situ qote galfadhu	አንተነህ ያረስከው አስብ
yaa dallu siree gafarsaa	አንተ አጭር የጎሽ አልጋ
amajajii cabsaadhuu	ቡዳውን ስበረው
amajajiin haa deeguu	ቡዳው ይጥፋ
moraan haa gadadamuu	ማርተኛው ይቸገር

ይህ ውዳሴ የሚለው በኩቴህ እህሉን ከገለጻው እንደምትለይ ሁሉ የሚማርብህን ሸር የሚያስብህን ሰው በጠንካራው ጉልበትህ ሰባራውን መሬት ከሚታሰብበትና ዘሩ ከሚዘራበት ጊዜ ውስት ባለፉካቸው ውጣ ውረዶች ያገኘውን ምርት ሰብስቦህ አስገባ የሚል ሲሆን፣ ሁለተኛው (2) ውዳሴ ደግሞ ከገለጻው ጋር ያለውን እህል በኩቴህ ለይና ለድሃው ህዝብ ጥሩ ምርት አስገኝ የሚል ነው ውዳሴውም (2)

diina kee cabsadhuu	አባትህ እህል ያስገባ
gotiyyoo kottee qaraa	ጠላትህን ስበር
qotiyyoo kottee qaraa	ኩቴ ሹሉ በሬ
kotteen kee kan muxaa	ኩቴክ የመጣ
eegeen saa fixeensaa	ጭራው ጤዛ ነው
lammiin saa hiyyeessaa	ሕዝቡ ደሃ ነው

በሶስተኛው (3) ውዳሴ እህል ወቀጣ በሚካሄድበት ወቅት መስመር በማስያዝ እላዩ ላይ እንደሚነዳበት ሁሉ ለግጦሽ መስክ ላይ የምትወጣበት ጊዜም ፊርና ኃላ ሳትተላለፍ ጋጥ በተመሳሳይ ወንዝ በምትሄድበትም ሳታደፈርስ መስመር ያዝና ጠጣ የሚል መልዕክት ዓለው ይህንንም ከውዳሴው መረዳት ይችላል።

yaa dollu sirree gafarsaa	አንተ አጫጭር የጎሽ አልጋ
kabaattii sirrii galii	በተከመረው ላይ ሂድ
ennaa dheedu garreetti bahii	ስትግጥ ወደ ክፍታ ወጣ

enna dhugduu tarreetti galii

ስትጠጣ በመስመር ግባ

እህል በሚወቀጥበት ጊዜ ከብቶቹን የሚያሞግሱበት

- 1. Shoruruu Shururuu ሾሮሮ ሾሮሮ
- Shururuu Shururuu ሾሮሮ ሾሮሮ
- Situ qote galfadhu አንተ አጭር የጎሽ አልጋ
- amajajii cabsaadhuu ቡዳውን ስበረው
- amajajiin haa deeguu ቡዳው ይጥፋ
- moraan haa qadadamuu ማርተኛው ይቸገር
- 2. Shururuu Shururuu ሾሮሮ ሾሮሮ
- obbaankee midhaan haagalfaituu አባትህ እህል ያስገባ
- diinakee cabsaadhuu ጠላትህን ስበር
- qotiyyoo kottee qorraa ኮቴ ሹሉ በሬ
- kotteenkee kan muxaa ኮቴክ የ“ሙጣ”
- eegeensaa fixeensa ጭራው ጤዛ ነው
- lammiin saa hiyyeessaa ሕዝቡ ደሃ ነው
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ
- 3. qamnii calla nyaataa ብልጥ እህሉን ይበላል
- diibin galabaa nyaataa ሞኝ ገለባውን ይበላል
- sukumii calla baadi አሽተህ እህሉን አውጣ
- shururu biyaa daalee ጠላትህን ከሃገር አውጣ
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ
- yaa dollu siree qafarsaa አንተ አጭር የጎሽ አልጋ
- kabaattii sirri galii በተከመረው ላይ ሂድ
- ennaa dheeddu qarretti bahi ስትግጥ ወደ ከፍታ ውጣ
- ennaa dhugduu tarreetti galii ስትጠጣ በመስመር ግባ
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ
- shorooro shorooro ሾሮሮ ሾሮሮ

3.4 ከብቶችን ወደ ወንዝ ሲወሰዱ የሚያሞግሱበት ሙገሳ

ይህ የከብቶች ውዳሴ በሃገሬው አጠራር “ O! been yaa lagoo“ የሚባል ሲሆን ብዙውን ጊዜ ልክ እንደ ‘Loyyee’ በእረኞች (ከብት በሚያግዱ) ሰዎች የሚቀርብ ነው። አከዋውኑም ቀትር ሲደርስ እረኛው ከብቶች መሃል በመቀመጥ ያወድሳል በሚዘፈንበትም ወቅት ከብቶች መስመር ይዘው ወደ ወንዝ ይሄዳሉ (ይወርዳል) ። የዚህ ውዳሴ በአካባቢው ያሉ ሚስቶችም ሆኑ ሴቶች አንድ ነገር እንዲገነዘቡ ያደርጓቸዋል። ይህም የምሳ ሰዓት መድረሱን (መሆኑን) አውቀው ምግብ ለባሎቻቸው አሊያም በእርሻ ላይ ለዋሉ ሰዎችና ለልጆች እንዲዘጋጁ ያስገነዝባል (ያስታውሳል)።

የዚህ ውዳሴ ይዘት በምናይበት ወቅት በ1,2, እና 3 ያለው መልዕክት ጊዜው ፀሐይ አይላ የምትወጣበት ሲሆን በዚህ ጊዜ የተጠጣ እንኳ በደፈረሰ ውሃ እንደሚይኮራ የጥማቱን ከፍ ያለ ደረጃ የሚባል ዕለት ይህንንም በውዳሴው ልናይ እንችላለን።

LAGAA Fiixee	የፈጤ ወንዝ
Lagaa booruu	የቦሩ ወንዝ
dhebottaan hin kaaruu	የተጠማ አይኮራም

በ21ኛው የቀረበው ውዳሴ መልዕክት (ይዘት) ይህ ከኮባ ስር የሚፈሰው ንፁህ እና ከማር የበለጠ የሚጣፍጥ ቶሎ የደረሰ ንፁህ ውሃ እንደሚጠጣ ይህ ውሃ የውበት (የጥሩ መልክ) ተምሳሌት እንደሆነ ዘግይቶ የደረሰ የደፈረሰ እንደሚጠጣ ድፍረስ ውሃ እንደ ውዳሴው የውፍረት (የምቾት) ተምሳሌት እንደሆነ ያመለክታል። ይህንንም ከውዳሴው ማየት ይቻላል።

bishaan lagaa lucee	የሎጩ ወንዝ
warqqee jaala lottii	ኮባ ስር ትፈሳለች
bishaan lagaa jaritii	የጃርቲ ወንዝ
mi'aa damaa callti	ከማር የበለጠ ትጣፍ
abbaan durra dhagee	ቀድሞ የሔደ

calallaa budufattee	የጠለለ ውሃ ጠጣ
abbaan boddee dhaqee	ኃላ የሄደ
booruu budufattee	ድፍርስ ውሃ ጠጣ
calalii bifaakee	የጠለለ መልክ ይሆናል
boruun gaabinaakee	የደፈረሰ ሰውነት ይሆናል

ላሞችን ወደ ወንዝ በሚወስዱበት ጊዜ የሚያሞግሱት

1. O' been yaa lagoo	ሂዱ ወደ ወንዝ
O' been yaa lagoo	ሂዱ ወደ ወንዝ
O' been yaa lagoo	ሂዱ ወደ ወንዝ
lagaa fixee yaa lagoo	የፈጠኔ ወንዝ
qaalmeen waalfixee yaa lagoo	ጦጣዎች ተገዳደሉ
lagaa booruu	የደፈረሰ ወንዝ
dheebotaan hin kooruu	የተጠማ አይኮራም
O' been O' been O' been	ሂዱ! ሂዱ ! ሂዱ!
2. koormmii gobbaa rassee	ኮርማ ሻኛ ነቀነቀ
yaa lagoo	ያ ወንዜ
dhalttin quruu rassee	ወላድ ጋት ነቀነቀ
yaa lagoo	ያወንዜ
O' been O' been O' been	ሂዱ ሂዱ ሂዱ
lagaa badeessaa	የደታ ወንዝ
yoo dhugaan nama macheessaa	ከጠጡ ሰው ያሰክራል
yaa lagoo	ያ ወንዜ
lagaa rarree	የራራ ወንዝ
yaa lagoo	ያ ወንዜ
badeessaan darree	ደቅማ አበበ
gossuun hin harjaa'ee	ጎሉ ብዙ አፈራ
dheboltaan mankararree	የተጠማው አልችል አለው
anobaasuu hin didnnee	እኔ አልጠጣም አላልኩም
waareettuu ba'u didee	ቀትር አልደረሰ ያለው
3. lagaa embaltaa	የእምብልታ ወንዝ
Si'a waareen gessuu	ቀትር በሚደርስበት ሰዓት
atu'uu na gabarttaa	እራስህ ትገጠኛለህ
lagaa caaffee	የጨፈ ወንዝ
dheebettaan waal fixee	የተጠማ ተላለቀ

bishaan lagaa hiidaa
dhugii jeenaan diddaa
bishaan lagaa luccee
warqqee jallaa lottii
bishaan lagaa jarttii
mi'aa dammaa caltii
abbaan durra dhaqee
caalallaa budufaltee
abbaan boddee dhaaqee
borruu buddufaltee
caalallii biftaa kee
borruun gabiinaa kee

የሄደን ወንዝ ውሃ
ጠጣ ብለው እምቢ ይላል
የሉጩ ወንዝ ውሃ
ኮባ ስር ትፈሳለች
ከጀርታ ወንዝ ውሃ
ከማር ይበልጥ ትጣፍጣለች
ቀድሞ የደረሰ
የጠለለ ውሃ ጠጣ
ኃላ የደረሰ
ድፍርስ ውሃ ጠጣ
የጠለለው መልክ ይሆናል
የደፈረሰው ሰውነት ይሆናል

ከብቶች ወደ ቤት ይዘው ሲመለሱ የሚያሞግሱበት ሙገሳ

ተዘርዘሮ የምናየው የከብቶች ውዳሴ በዛሬው አጠራር “Loyee” የሚባል ሲሆን ብዙውን ጊዜ በእረኞች (ከብት በሚያግዱ) ሰዎች የሚወደስ ነው። የዚህ ውዳሴ ብዙ ነገሮችን እንድናስታውስ ያደርግናል ለማሳሌ ይህንን ውዳሴ የሰሙ የአካባቢው ሰዎች ቶሎ ብለው ጥጆች ካሉበት በመሰብሰብ ሴቶች ለአለባ እንዲዘጋጁ ሊያስታውስ በመቀጠል ሲያግድ የዋለው ግለሰብ ስለሚርበው ምግብ እንዲዘጋጅለት እንዲሁም ገበያ ውሎ ወደ ቤቱ የሚመለሰው ገበያተኛ ይህንን ውዳሴ በሚሰማበት ወቅት ጊዜው እየመሸ መሆኑን አውቆ በነፃነት እንዲራመድ ያደርገዋል።

የዚህን ውዳሴ ይዘት በምናይበት ወቅት በተለያዩ የውዳሴዎች እቀራረብ የተለያዩ መልዕክቶች ተሰልፈዋል። ለምሳሌ በአንደኛው የቀረበው ውዳሴ ከብቶችን አግዶ የዋለው ግለሰብ ለራሱና ለከብቶቹ መልካምነትን እግዚአብሔርን መለመንን ሲያሳይ በሁለተኛው በኦሮሞ ብሔረሰብ ሳይጠቀስ ሊታለፍ የማይገባ ነገር ቢኖር ቀንዶ ትላልቅና ቀንዶ ረዣዥም ለሞች ከፍ ያለ ቦታ ሲሰጣቸው ይስተዋላል ምክንያቱም በብሔረሰቡ እነዚህ ላሞች ብዙ ይወልዳሉ ተብሎ ስለሚታሰብ እና የውዳሴውም መልዕክት ቀንዶ ትላልቅና ቀንዶ ረዣዥም ላሞች በረት እንደሚሞሉ የተገለጸበት ውዳሴ ነው። ሶስተኛ ውዳሴ ከብትንና ሚትን የሚያነፃፅር ሲሆን ይህም

Saawwaa abbaan tikfaatuu	ባለቤቱ የሚያግዳቸው ከብቶች
cinnachii hin mulattuu	ጎዳናቸው አይታይም
Nitii abbaan gorfaatu	ባሏ የሚመክራት ሴት
Aamalii hin mulattuu	መጥፎ ፀባይ የላትም

የሚለው ውዳሴ ከብቶቹን በራሱ የሚያግድ ሰው ጥሩ የግጦሽ ቦታ ስለሚያውለውና ስለሚንከባከበው ከብቱ አይከላም በአንፃሩም በባሏ ስር የምትዳደር ሚስት ጥሩ ፀባይ እንዳላት፣ የማትባል፣ የቧላን ንግግር የምትሰማና ተግባራዊ የምታደርግ መሆኗን ይገልጻል። በ4,5,6 እናት የተገለፁት ውዳሴዎች እናንተ ስትግጡ ነው የዋላችሁት (ስትበሉ ነው የዋላችሁት) እኔ ርቦኛል ነገ መጥቻለው ትግጣላችሁ

ሂዱ አሁን እንግባ የሚል መልዕክት ያዘለ ሲሆን በ8, እና በ9 የቀረበው ደግሞ ከብቶችን ወጥቶ የማይሰበሰብን ሰው የሚተች እንደሆነና ይህንንም ከውዳሴው

Nama horitti hin ba'nee

ከብቶችን ያልሰበሰበ

ibidda raa ta'e

እሳት ዳር ቁጭ ብሎ

mogaalee karkarssaa

ቋንቋውን አንቋቋ

እንዲህ እያለ ይገልጻል :: እንዲሁም ጥሩ ግጦሽ ሲግጡ የዋሉ ጥሩ ጥሩ ነገር እንደሚሸቱ መጥፎ ግጦሽ ሲግጡ የዋሉ መጥፎ እንደሚሸቱ የተገለፀበት ውዳሴ ነው።

ከብቶች ወደ ቤት ይዘው ሲመለሱ የሚያሞግሱበት ሙገሳ

1. Sabaltaa wagoyyoo	የማርያምን መቀነት ዱላ
Ulee jallaa murree	ዱላ አዙሪበት
Galaltaa waqayyoo	እግዚአብሔር ይመስገን
Bullee waal agarree	አድረን ተገናኘን
2. Saawwaa gaffaa guddaa	ቀንደ ትላልቅ ላሞች
galuu dallaa guttaa	በረት ይሞላሉ
sacwwaa gaffaa caarii	ቀንደ ረዣዥም ላሞች
galuu dallaa sanii	አምስት በረት ይሞላሉ
3. saawwaa abbaan tikffathuu	ባለቤቱ የሚያግዳቸው ከብቶች
cinaachii hin mulaattuu	ጎድናቸው አይታይም
nitti abbaan gorfaattu	ባሏ የሚመክራት ሴት
amalli hin mulaaltuu	መጥፎ ፀባይ የላትም
soolooliyyaa gurathii	ጥቁር ጅግራ
nuttii dhirssaa mootee	ባሏን ያሸነፈች ሴት
sooqolnaan buraqxii	ሲገልቧት ትዘላለች
4. qadaddaa qabee buunnaa	የቡና ቀላ ቅል ክዳን
dhadhaakee raasa'nnaa	ቅቤሽን እንጠጣለን
gororraakee dhugnaa	ምራቅሽን እንጠጣለን
akka bassaa buunnaa	እንደ ንጠር የቡና ቀላ ቅቤ
quruphissaa buuree	ቡራ ቡራ ፊንጣ
qoromstaa gurgurree	ተሸጠች ጊደሯ
quruphissaa boolaa	የጉድጓድ ፊንጣ
booriisw waajjin ol'aa	ነገም አብረን እንውላለን
5. buruurii dagallaa	የጫካ “ ቡሩሪ”
xururrii non gala	ገስግስ እገባለሁ
adureen aritee	ድመቷ ተጠቃች
aduun nati dhittee	ፀሐይ ቤቷ ገባች
aduun haalkaan ba'tee	የማታ ፀሐይ ስትወጣ
nadheen xabbaa ba'tee	ሴት ወጣች ለጨዋታ

6. ulee dimtuu luccee
fardii boola bu'ee
atto dheedaa ol'tee
ani qonqon du'e
waara kootan galuu
beena biftuun lixxee
ittu horraa gala
quarupheen na dhittee
utuun ta'e bo'u
aduun nati dhittee
hadhaa waraa bushaanii
Aanan na busaanii
waraa abba dilallu
dallaa shan ijaruu

7. yaa ulee buruurii
nafudhuu xururii
yaa ulee ancaabii
gaalgaal kan rabbi
yaa ulee ebichaa
hara beenu galii
boor dhuftee dheddaa
yaa ulee kaalayyoo
galaanikan waqayyoo
yaa ulee dallottee
galgalloo hin dhamottee

8. yoomuu tiksee galchuu
warroo na ebiissuu
yaa saawwaakoo been hin gala
nama horettii hin ba'nee
qaraa laphee dhibbee

የ"ሎጫ" ቀይ ዱላ
ፈረስ ገደል ገባ
እናንተ ስትግጡ ዋላችሁ
እኔ በረሃብ ልሞት ነው
ወደ ወላጆቼ እሄዳለው
ሂዱ ፀሐይ ልትጠልቅ ነው
ከሆራ ስገባ
ሚዳቋ ረገጠችኝ
ቁጭ ብዬ ሳለቅስ
ቀን መሽብኝ
የቡሽና እናት
ወተት ቀዱልኝ
እነ ዲላሉ
አምስት በረት ይሰራሉ
የቡሩሪ ዱላ
ይዘሉኝ ከሃገር ውጣ
የ"አንጨቤ" ዱላ
የእግዜር ነው ማታ
የግራዋ ዱላ
ዛሬ ሂዱ ግቡ
ነገ ተመልሳችሁ ጋጡ
የ"ከለዩ" ዱላ
እግዚአብሔር ይመስገን
የዳሎቴ ዱላ
ብርድ ነው ዛሬ ማታ
አግጂ ስገባ
እነሱ ይመርቁኛል
ላሞች ሆይ ሂዱ እንግባ
ከብቶች የማይሰበስብ
ቀልቡ ተወስዷል

okoollee gafarassaa
9. nama horitti hin ba'nee
abida'raa ta'e
mogoolee karkarssaa
saawwaan gamma kenyaa
urgeessaa dheedanii
urga'aa galannii
saawwaan gamma sanaa
badeessaa dheedannii
aja'aa qalannii

ከጎሽ ቀንድ የተሰራ ጮጮ
ከብቶች ያልሰበሰበ
እሳት ዳር ቁጭ ብሎ
ቋንቋውን አንቋቋ
የኛ ወገን ላሞች
“ኡርጌላ” ግጠው
እየሸተቱ ገቡ
የወዲያ ማዶ ላሞች
ደቅማውን ግጠው
እየገጠሙ ገቡ

ምዕራፍ አራት

4. ማጠቃለያ

የዚህ ጥናት ዐላማ በምስራቅ ወለጋ በነቀምቴ ዲጋ ወረዳ የሙሞገሱ የከብቶች ሙገሳ አቀራረብ ለማሳየት መሆኑን ቀደም ባሉት ምዕራፎች ተገልጿል። በዚህ መሰረት በተነደፈው የአጠናን ስልት መረጃዎች ተሰብስበውና ተጠናቅረው የውዳሴዎቹ ክዋኔ ለማሳየት ጥረት ተደርጓል።

በአሮሞ ባህላዊ ዘፈኖች ውስጥ ከሚታወቁት አንዱ የከብቶች ውዳሴ ነው። አሮሞ ከብቶቹን የሚያወድሰው ያለ አንዳች ምክንያት አይደለም። ከብቶች በተፈጥሮአቸው ለሰው ልጅ ህይወት የተለየ ጥቅም ይሰጣሉ። በባህል ምርት ውስጥ ከፍተኛ ድርሻ አላቸው ለዚህም የአሮሞ ህዝብ ከብቶቹን በጣም ይወዳቸዋል፣ ያከብራቸዋል። ለከብቶች ካላቸው ፍቅር የተነሳ የአሮሞ ብሔረሰብ ከብቶችን በማርባት ለሚታወቁ ሰዎች እንደ ጀግብ ይቆጥራቸዋል በዚህ መሰረት ለከብቶቹ በተለያዩ ቦታና ዘርፍ ሲሆን ማህበረሰቡ ያለውን የፈጠራ ችሎታ ሊያስተላልፍ የፈለገውን መልዕክት የህብረተሰቡን የህይወት ገጠመኝ እና ከማህበራዊ፣ ፓለቲካዊ ጉዳዮች ጋር ያላቸውን ግንኙነት ያሳውቃሉ ያሳያሉ።

ዋቢ መፅሐፍት

ሳሙኤል እንዳለ " ስነ ቃል ነክ ስያሜዎችና ችግሮቻቸው" የዲግሪ ማሟያ ጥናታዊ

ጽሁፍ 1981

በሽር ፈለቀ የጊምቤ እረኞች የሚያሰሟቸው ግጥሞች የዲግሪ ማሟያ ጥናታዊ ፅሁፍ

1982

ዘራሁን አስፋው የስነ ፅሁፍ መሰረታዊያን አዲስ አበባ ንግድ ማተሚያ ድርጅት

1992

አምሳሉ አክሊሉ አጭር የኢትዮጵያ ታሪክ አዲስ አበባ ዮንቨርስቲ በቋንቋዎችና

ጥናት ተቋም ለኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ ፅሁፍ ትምህርት ክፍል

የቀረበ የመጀመሪያ ዲግሪ ማሟያ ጥናታዊ ጽሁፍ፣ 1976

ፈቃደ አዘዘ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች አፋዊ ኪነተ ቃል ጥናት በአዲስ አበባ ዮንቨርስቲ

ለተዘጋጀ ሴሚናር የቀረበ፣ 1970

Samner , Cloude Oromo Wisdom Literature , Nairobi oxford

university press 1997

Finnegan, Ruth Oral literature in Africa, Nairobi Oxford University

press 1970

አባሪ ውዳሴዎች

1. yaa loon yaa loonii
waasii namaa
koodee abbaa
koodee abbaa
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
የሰው ዋስ
የአባት ወንድም
የአባት ወንድም
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
2. yaa loon yaa loonii
waasii namaa
koodee abbaa
koodee abbaa
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
የሰው ዋስ
የአባት ወንድም
የአባት ወንድም
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
3. yaa loon yaa loonii
dibatan miidhaqsaa
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
ቢቀቡት ያሳምራል
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
4. yaa loon yaa loonii
dhugan qabbaneessoo
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
ሲጠጡ ያርሳል
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
5. yaa loon yaa loonii
mana duuban totaa
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
ቤት ንዳ አርሳለሁ
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
6. yaa loon yaa loonii
qacceen natti arreedii
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
በጅራፍ ንዳኝ
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
7. yaa loon yaa loonii
ilmaan man'ee torbaa
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
የሰባት ልጆች ሰገባ
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
8. yaa loon yaa loonii
dabaleen saddeetti
yaa fira gaafa rakkoo
ከብቶች ከብቶች
ስምንተኛውን ደገምኩት
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች

9. yaa loon yaa loonii
waasii namaa
yaa fira gaafa rakkoo
- 10.yaa loon yaa loonii
waasii namaa
yaa fira gaafa rakkoo
- 11.yaa loon yaa loonii
faa cheen kumaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
- 12.yaa loon yaa loonii
faa cheen kumaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
- 13.yaa loon yaa loonii
warii loonii kooree
yaa'ii dhahiin koo sumaa
14. yaa loon yaa loonii
Kosii duuba gotaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
- 15.yaa loon yaa loonii
dhadhaa martuu jiqsaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
- 16.yaa loon yaa loonii
faa cheen kumaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
- 17.yaa loon yaa loonii
yaa loon yaa loonii
faa cheen kumaa
- 18.yaa loon yaa loonii
dibatan miidhaqsaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa

- ከብቶች ከብቶች
የሰው ዋስ
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
- ከብቶች ከብቶች
የሰው ዋስ
እነዚያ የችግር ጊዜ ዘመዶች
- ከብቶች ከብቶች
ጭራው ሺህ ነው
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
ጭራው ሺህ ነው
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
በከብቶቹ የኮራ
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
ከቆሻሻ ማዶ ያርሳል
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
ቅቤ ፀጉር ያዘናፍላል
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
ጭራው ሺህ ነው
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
- ከብቶች ከብቶች
ከብቶች ከብቶች
ጭራው ሺህ ነው
- ከብቶች ከብቶች
ሲቀቡት ያሳምራል
ችግር ፈቺዬ አንተነህ

burree burreeyyoo	ቡሬ ቡሬዩ
haraan looniyyaa	ከብቶች ተራቡ
hogga galgalaa	በማታ ጊዜ
Dhaltoolee gala	ወላዳ ይገባል
waliiti cite	ከአብሮነት ተበጥሶ
boonaa kiyyaa	የኔታ ኩሩ
walaabaa bitee	ወለባ ግዛ
hogгаа galgalaa	የማታጊዜ
dhaltoolee gada	ወላዳ ይገባል
ciciisa otaa	የተኙ ጥጆች
boonaa kiyyaa	የኔ ኩሩ
ciciisa sangootaa	የተኙ በሬዎች
hogga galgalaa	በማታ ጊዜ
Dhaltoolee gala	ወላዳ ይገባል
burree	ቡሬ
burreeyyoo	ቡሬዩ
huraa looniyyoo	ከብቶች ተራቡ
hogгаа galgalaa	በማታ ጊዜ
Dhaltoolee gala	ወላዳ ይገባል
Ka'e dhaabbatee	ተነስቶ ቆሞ
boonaa kiyyaa	የኔ ኩሩ
goraa yaadatee	ጎራ አስታውሰ
hogga galgalaa	በማታ ጊዜ
Dhaltoolee gala	ወላዳ ይገባል
burree	ቡሬ
burreeyyoo	ቡሬዩ
huraa looniyyoo	ከብቶች ተራቡ
hogгаа galgalaa	በማታ ጊዜ
Dhaltoolee gala	ወላዳ ይገባል
yaa loon yaa loonii	ከብቶች ከብቶች

dhugan qabbaneessaa
yaa'ii dhahiin koo sumaa
yaa loon yaa loonii

ቢ.ጠጠ-ት ያርሳል
ችግር ፈቺዬ አንተነህ
ከብቶች ከብቶች